

Нові проблеми старих храмів

ІРИНА ПУСТИННИКОВА

8 КВІТНЯ 2020

Увечері 25 березня 2020 року в середовищі пам'яткоохоронців і поціновувачів української спадщини поширилася звістка, яка на добу затьмарила сумні коронавірусні хроніки: збудований у стилі ар-деко храм у селі Черниця Миколаївського району Львівщини розібрали на цеглу.

Фото: Ruth Gledhill

Був храм – тепер є цегла

Спочатку з'явилася інформація, що будівля перебувала на балансі Львівської національної академії мистецтв, за постановою якої місцева громада й отримала дозвіл на руйнування. Потім з'ясувалося, що це не так: рештки панського маєтку й парк справді належать ЛНАМ, а от храм був нічий, статусу пам'ятки не мав, очі селянам муляв. Бо розвалювався й узагалі виглядав неохайно. Чомусь багато хто ставить знак рівності між старим і неохайним.

Тепер будматеріали складені рівнесенько, цеглинка до цеглинка, а, прости Господи, афілійований із громадою села скульптор уже й намалював проєкт монумента Святому Сімейству, який поставлять на місці руїни. Вийшло солоденько. І охайно.

Храм у Черниці, 2008 рік. Фото Ігоря Скальського

Панський маєток у Черниці приблизно 1920 року викупив Вітольд Стефанус у Вінцента Подлевського: той програвся в карти. Новий панич виявився людиною щедрою. Якраз тоді в селі зруйнували церкву Косьми і Даміяна (це намагалися зробити ще 1911 року, однак австрійська влада заборонила чіпати пам'ятку архітектури), тож Стефанус надав ділянку для нової святині та сприяв будівництву фінансово. Згодом він так само підтримав побудову семирічної школи – найбільшої в околиці. Вона діє досі.

До кінця 1970-х років храм у Черниці використовували як шкільний спортзал. Далі споруду покинули – і вона тихо руйнувалася. Спочатку впав дах, потім завалилася стіна. Часом сюди навідувалася мистецька еліта: то знімали «Злочин з багатьма невідомими» за Іваном Франком, то студенти Львівської політехніки приїжджали на обміри. Тепер можна вимірювати хіба стару цеглу.

На обурення пам'яткоохоронців місцеві жителі зреагували агресивно – мовляв, «то врятували б нам наш костел, як він вам такий цінний». Знову на світло дістали аргумент про «елемент покатоличення». Крапку в сварці поставила одна з учительок, написавши, що це «безглузда, недоречна дискусія...мабуть, комусь роботи бракує або часу вільного забагато» (пунктуацію збережено). До 27 березня інтернет-війна місцевих із пам'яткоохоронцями припинилася.

До наступного випадку. Який навряд чи забариться. Бо покинутих католицьких святинь в Україні чимало. Їхня географія – від Львівщини й до південних степів.

Покинуті й забуті

Проблему «що робити з храмом без парафіян» у Черниці вирішили в найрадикальніший спосіб. Кілька років тому на цеглу продавали через популярний сайт також занедбану святиню в Городоцькому районі Львівщини. Та переважно в селах обирають інший шлях: стоїть – і хай собі стоїть. І стоять так сотні храмів без охоронного статусу (утім, проблеми архітектурних пам'яток часто не менші). Дуже часто вони – єдині зразки пристойної архітектури в селах. Приїжджати до них із фотоапаратом – краяти серце без ножа. Виявляється, це боляче: дивитися, як помирає чиясь праця.

Залишки вітражів у Сороцькому. Фото Ірини Пустиннікової

От, скажімо, Сороцьке на Тереховлянщині. Перший камінь місцевого храму Матері Божої Неустанної Допомоги освятив архієпископ Йосип Більчевський 1902 року. Гроші на споруду дав граф Михайло Баворовський, а будував її за власним проектом львівський архітектор Михайло Ковальчук. Неоготичний вітар приїхав у цю подільську глухомань із Монако.

1944 року храм почав повільну подорож до занепаду. Побував складом міндобрив: щоб вантажівкам було легше заїжджати всередину, зруйнували частину стіни. Хрестильню звідси вивезли до нової церкви в Скалаті, а от родинних гербів (Пруст Баворовських та Лебідь Дунін-Борковських), амвона й вітарів забрати не могли. Тому все, що з дерева, давно згоріло в сільських грубках, а решта доживає останні дні. Наймоторошніше враження справляють залишки вітражів. Від них страшніше, ніж від грибка й мокрот на склепіннях чи від амвонного балдахіна, що сиротою стирчить зі стіни. Для наших широт вітраж – річ коштовна, рідкісна, мистецька. Й оку боляче, коли з мистецтвом отак – на клапті. Ось ноги Мадонни, ось заплакана свята Ганна з книгою, ось чиясь рука на червоних шатах – напевно, святої Софії. І візерунки. І грона винограду. І зелене дерево вже десь під склепіннями, високо-високо. І відтепер, почувши «Сороцьке», ти приречена відчувати млосний присмак смерті.

Стигма чужого

Наприкінці 1990-х років, коли я тільки починала мандрувати Україною, часті руїни храмів дивували. Чому в людей не вмикається природний механізм гордості за малу батьківщину й

любіві до свого, збагнула згодом: бо своїми ці споруди тут не вважають. Стигма чужого важким каменем причавила їхні життєві перспективи. Чуже. Не наше. Польське. Ніколи не «римо-католицьке» – лише «польське». Справедливості заради треба зазначити, що так само руйнуються синагоги (Сокаль, Жовква, Гримаїлів, Броди і так далі) чи панські палаци, коли з них виїзять інтернати чи школи, – бо теж чужі. Якби ми мали мечеті, картина мало відрізнялася б. Замість гордості за культурне різноманіття – байдужість (у кращому разі) або ворожість (у гіршому). Наше – лише садок вишневий коло хати. Ну добре, ще хрущі над вишнями. А те, що не вписується в прокрустове ложе цієї пасторальної парадигми, не потрібне. Часто в хід ідуть згадки про сумну долю українських храмів на польському Підляшші: мовляв, та поляки так само з нашим. Так, проте це не привід пишатися. А з другого боку, на Підляшші є й інша архітектурна спадщина. У нас же заберіть із ландшафту костелик – не лишиться нічого цінного (бо й живі сільські церкви заремонтовані вагонкою й нітридом титану до такого стану, що рідний архітектор не впізнав би).

Лелеки на даху покинутого храму в Ілавчі на Тернопільщині. Фото Ірини Пустиннікової

Щоб випадків *à la* Черниця меншало, треба знімати з католицьких храмів стигму чужого. Спадщина – для всіх. Справді, у міжвоєнний час Галичину рясно забудовували сільськими костелами: на відміну від австрійської влади, яка неохоче давала дозвіл на зведення нових сакральних споруд, у Польщі до цього підходили з політичного боку. Так само заполітизована була архітектура на підросійській Україні ще з 1830-х років. Але там свідомо знищували рідні українські церкви, щоби натомість будувати в синодальному стилі, або під час ремонту на автентичні храми подільської чи волинської школи «натягали» шатрові дзвіниці, аби довести їх до якогось загальноросійського вигляду. Те саме стосувалось і католицьких святинь, які після антицарського повстання 1831 року масово віддавали православним спільнотам. Синодальні церкви витісняли локальні особливості, католицькі ж доповнювали архітектурний ландшафт населених пунктів. Якщо провести аналогію з математикою, то царат віднімав. Католики – додавали.

То що робити?

Та чи є якийсь інший шлях – щоб не на цеглу і не напризволяще? Он у світі, від США до Скандинавії, храми без парафій часом перетворюють на житло – і люди купаються в ванні під

готичними вітражами чи дивляться кіно в колишньому вітварі. В Україні авторка цієї статті знає лише один такий випадок. У селі Острів біля Тернополя в модерністському костелику 1930-х років, збудованому за проєктом Альфреда Маєвського, живе місцевий священник із родиною. Сміливих дизайнерських рішень в інтер'єрах немає: круглі вікна-ілюмінатори частково замуровано, простір нави поділено на два поверхи.

Переобладнаний під житло храм в Острові. Фото Ірини Пустиннікової

А якби віддати іншій релігійній громаді? У деяких містах саме так і зробили. У Кам'янці-Подільському «перепрофілювали» францисканський монастир (під церкву Московського Патріархату) і тринітарський храм (зараз він належить УГКЦ). У колишньому капуцинському храмі у Львові діє греко-католицька церква святого Йосафата. Галицька митрополія взагалі багата на такі метаморфози: храм святого Мартина віддали спільноті євангелістів; у святинях єзуїтів, домініканців, бернардинців, Богородиці Остробрамської та святої Єлизавети тепер служать греко-католики. Але в селах ситуація інша: громад менше – і храми в них уже зазвичай є. Якщо ж справді знаходиться спільнота без святині, спосіб часом спрацьовує. І потім отакі-от сноби з фотоапаратами, як авторка цих рядків, дивляться на результат, не знаючи, радіти, що споруда живе, чи плакати, що її покалічили. Найбільше дістається сигнатуркам і готичним щипцям на фасадах храмів – зміна конфесії означає для будівель прощання з елементами, що рвуться в небо, піднімають над буденністю. Так сталось у Гермаківці й Ниврі Борщівського району Тернопільщини, де храми початку ХХ століття віддали невеликим греко-католицьким спільнотам. У Підгайчиках біля Теробовлі око новим власникам муляв шпиль – і замість нього поставили лискучу цибулину, вкриту нітридом титану.

Храм у Ниврі. Фото Ірини Пустиннікової

Є і страшніші приклади. У Скелівці Старосамбірського району Львівщини один із найцінніших оборонних храмів країни (XV століття!) передали православної громаді. Під час ремонту там молотами розбили мармуровий надгробок XVI століття, а збоку прибудували недоречний тамбур із куполом-цибулинкою, такою чужинською поруч із величною цегляною готикою.

Оборонний храм у Скелівці, відданий православної громаді. Фото Ірини Пустиннікової

Китайці не дарма кажуть, що поріг, який переступають, не гниє. Щоб жити, будівлі мають виконувати якусь функцію. Проблема «храмів більше, ніж громад» стоїть перед багатьма європейськими країнами. У нідерландському Маастрихті мені довелося побувати у книгарні, кав'ярні й дитячому центрі, перероблених із колишніх культових споруд. Та цей спосіб не пасуватиме сільським храмам: ні книгарні, ні дитячі центри в малих селах не будуть рентабельними. Залишаються хіба дуже утилітарні варіанти: магазин, майстерня, склад. Так, саме так і чинили з церквами в радянський час.

А щоб цей текст не вганяв у відчай, згадаймо ще один спосіб. У вже згадуваному Борщівському районі Тернопільської області за останню декаду селяни відродили з цілковитих руїн два храми: в Окопах і Дзвинячці. Відновлюють і святиню в селі Баворів Тернопільського району. Було б непогано, щоб ці випадки стали першими ластівками хорошої тенденції.

Відновлення храму в Баворові. Фото Ірини
Пустиннікової

ІРИНА ПУСТИННИКОВА

8 КВІТНЯ 2020

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**